

PETŐFI-SZÓTÁR

Petőfi Sándor életművének szókészlete. Második kötet G–M. Szerkesztette: J. Soltész Katalin, Szabó Dénes, Wacha Imre. Bp. 1978. Akadémiai K. 1349 1.

A Petőfi-Szótárnak immár II. kötetét lapozgatva, meglehetősen zavarban vagyok. Sem a Szótár, sem én nem változtunk 5 év óta olyan mértékben, hogy valami érdemleges újat – jót vagy rosszat – tudhassak írni róla. Megismételjem az I. kötetről éppen e folyóiratban (1975. 94–98) írt elismerő summázatom mondatait, például hogy a munka „az elmúlt három évtized legjelentősebb filológiai teljesítményei közé tartozik”, „régii adósságot törleszt”, „kiváló, úttörő tudományos teljesítmény” stb. stb.? Vagy egy kissé bővebb lére eresztve inkább a már annak idején is szóvá tett hiányosságokat melegítem fel? Egyik sem kínálkozik elolvasni érdemes mondanivalónak.

Van azonban a szellemi, tudományos alkotásoknak is egy, a szerves, élő produktumokkal rokon vonása: az, hogy friss, „kisdéd” korukban inkább a kedves, a vonzó vonásokat látjuk meg bennük, a hátrányosságok csak egy bizonyos idő elteltével bújnak elő a csupa bájosság, csupa tökéletesség epidermisze alól. Vagy talán a nagy számoknak az a törvénye érvényesül itt, hogy a nagyságrendnek – ezúttal a szócikkek számának – növekedésével természetesen szaporodik a hibák száma, ezeken pedig az emberfia szeme mindig könnyebben akad fenn, mint a hasonló vagy esetleg arányosan nagyobb növekedésű erényeken? ... A Petőfi-Szótárnak ez a II. (utolsó előtti) kötete már elég „idős” s elég nagyszámú szócikket nyújtó ahhoz, hogy az első kötetet köszöntő *őszinte* megcsodálás után – ugyancsak őszintén s a korábbi vonalmat megőrizve – figyelmünket inkább a „korosodással”, érlelődéssel és a mennyiségi növekedéssel járó, ellenvetéseket kiváltó tulajdonságok felé fordítsuk. Ezek közül most – ismételtlen hangoztatva, hogy a szerkesztő hármának a „gyermekét” továbbra is a magunk kedves gyermekének is tartjuk – csupán két „felölt” jegyet állítunk előtérbe.

Az egyik, mely az első kötetben (talán épp az említett okokból) még nem volt ennyire kirívó: a

szerkesztők „nagyvonalúsága”, vagy ha jobban tetszik, kényelmessége, a lázas utánjárás, a vonatkozó szakirodalom elhanyagolása, egy kissé befelé néző, csak saját ismereteikre támaszkodó magatartása az értelmezés terén. Nem felejtettem én el még az I. kötet 11. lapján (a „Tájékoztató...”-nak „A szójelentések elemzése...” c. alfejezetében) mondottakat: „Célunk... nem a részletes logikai analízis [?], a minden részletre kiterjedő pontos definíció vagy éppen enciklopedikus ismeretek közlése...”. De azért az efféle elhárításokban is „sunt denique fines”, s úgy vélem: a cél nem lehetett a hiányos (vagy éppen téves) definíció s a szöveg megértéséhez elengedhetetlenül szükséges „enciklopedikus”, egyszerűbben: *tárgyi* ismeretek mellőzése sem. És nem lehetett a szó szoros értelmében „kézenfekvő” források (szótárak, szakfolyóiratok, tanulmányok, lexikonok, a „Nagyszótár” anyagának) elhárítása sem. Márpedig ilyesmire kell gyanakodnunk, ha – taláломra – kiválasztunk két szócikket: az egyik legyen a *kurta kocma*, a másik a *kikírics* (kikerics).

Tehát az a bizonyos, falu végi, a Szamosra „kirúgó” *kurta kocma*... Ha egy könyvtárnyit nem is, egy polcra való cikket, tanulmányt írtak róla. S okkal, mert nyilvánvalóan már Petőfi korában sem (vagy csak elég szűk körben) érthették, viszont akkoriban s egy darabig az emberek – eléggé el nem ítélt módon – szerették nyelvileg-fogalmilag is érteni, amit olvasnak-hallanak. A kukacoskodó filológusok, néprajzosok, történészek meg addig jártak utána, míg végre (szinte csak napjainkban, amikor talán már sehol nem volt élő kifejezés) felderítették a kifejezés értelmét. Mit hasznosított ebből a filozofizalomból a Petőfi-Szótár? A *kurta* címszó alatt, a 3. pontban ez olvasható: „(átv, nép.)\^=[= kurta] *kocma* (faluszáli szegényes) *kis-kocma*. (Ne töltsük most az időt azzal: valóban „átvitt” s „népies”-e a *kurtának* az a használata, mert csak belebonyolódnánk az efféle minő-

sítések bőkezű osztogatásának problémájába; a Szótár szerint pl. az, hogy valaki „kijárja az iskoláit” – szintén „átv.”) Az előbbi meghatározásnál már Czuczor–Fogarasi híres, derék értelmező szótára is többet – mit többet? majd minden lényegest – tud és mond az 1860-as évek elején (a *kurta* címszó alatt): „Midőn kocsmáról mondják, (*kurta kocsmá*), jelent olyan, melyben nem az esztendő hosszában, hanem a helyi szabályokhoz képest rendszeren csak Szent Mihálytól Szent Györgyig mérik a bort; vagy ha máskor mérik is, az titokban történik; általában olyan csapszék, mely a fogadóknál és vendéglőknel sokkal kisebb szerű (Kneipe)”. Ebből az értelmezésből az Értelmező Szótár – „(nép, rég)” minősítéssel – megtartja azt, ami számára lényeges: tehát a kurta kocsmának az év meghatározott hónapjaira korlátozott kimerési működését, majd hozzáteszi azt, amit a Petőfi-Szótár egyedül tart meg: „v. ált. szegényes kiskocsmá, csapszék” (melynek tehát nem kellett szükségszerűen a falu szélén vagy a végén állnia). Ezzel szinte már kezünkben van a megfejtés, ám két fontos tanulmány (Molnár József: Petőfi nyomában. Szabolcs-Szatm. Szle 1956. 1. sz., Prohászka Lajos: Milyen is a kurta kocsmá? MNyelvőr 1957.) tovább gazdagítja a kurta kocsmáról bírt ismereteinket. Molnár József például (i. h. 88–89) több írást közöl a tivadari ref. egyháznak az 1790-es évekből származó okirataiból, melyekben a presbiterek kötelezik magukat, hogy *kurta kocsmát* nem tartanak fenn, e kocsmák jövedelme az eklézsiát illesse (rendszerint a *kántor* jövedelmét egészítették ki vele, a kurta kocsmá neve ezért arrafelé sokszor „*kántorkocsmá*”). Ezek szerint a kurta kocsmá egyik jellemzője az volt, hogy privát bortermelők mérték benne saját termésű borukat (vagy béreltek erre a célra kocsmát), persze csak a Szent Mihály-Szent György közti időben, mert aztán kezdődött mezőn, szőlőben a dologidő, a botcsinálta kocsmáros nem ültetett egész nap a kocsmában. Prohászka Lajos (i. h. 486–487) azzal a fontos információval egészíti ki Molnár Józsefet, hogy „a nemesek [!] az ilyen rövid időre szóló bormérési jogukat átengedték, eladták bárkinak”. Azzal, úgy vélem, itt nem kell foglalkoznunk, hogy a „kurta kocsmá” hogyan és miért ment át egy pejoratív jelentésváltozáson, csak megjegyzem: ebben nagy része volt annak, hogy sok helyen a hatósági engedély nélküli zugkocsmákat vagy éppen a tiltott és titkos borméréseket neveztek kurta kocsmának, kurta csapszéknek, s ezek kocsmárosait „kurta kocsmás”-oknak. (Vö. Prohászka Lajos: MNyelvőr 1951. 128.)

Érdekes, hogy az elnevezések leelőhelyei: Kecskemét, Szeged, Szatmár... Az sem tartozik ide, hogy – az idézett cikkek szerint – a kurta kocsmá egyre inkább a kényelmetlen, ócska berendezésű (s bizonyára piszkos) csapszék, illetve csak ivóval rendelkező, de szállást, ellátást nem nyújtó „vendégfogadó” neve lett – mivel Petőfi nem *ilyenről* ír. (Az *Úti levelek*ben szó esik szállást, ellátást nem adó, koszos „vendégfogadóról”, csapszékéről, de egyikről sem „kurta kocsmá” néven.) Az is elgondolkasztató, hogy a *kurta kocsmá* nevét (és fogalmát) nem ismeri már sem a Szinyei-féle *Magyar Tájékoztató* (I. k. 1893.), sem Csűry Bálint *Szamosháti Szótára* (I–II. 1935.), s Bálint Sándor *Szegedi Szótára* (1957.) sem. Vagyis egyrészt a kifejezés nem lehetett nagyon elterjedt, másrészt a XX. századra valószínűleg ki is veszett. (Az Értelmező Szótár ugyan idézi Kosztolányitól: „Az Aventinuson volt egy kurta kocsmá” – ám ez inkább irodalmias „couleur locale”, – a *Mors bacchanalis*ban – 1907 – Kosztolányi „ócska csapszék”-et mond.

Hogy mindez enciklopedikus ismeret? Lehet, de különös módon nem ezek segítenek a Petőfi-vers megértéséhez, hanem a Petőfi-vers „pontosítja”, hogy milyen „kurta kocsmá” volt is az a bizonyos szamospart. Hatósági engedély nélkül, tiltott, illetve tilos bort mérő zugkocsmá, csehó nem lehetett, hiszen a kocsmá „bezzeg hangos”, zene szől benne, a legények úgy „kurjongatnak”, hogy „szinte reng belé az ablak”. De az a fajta kocsmá se lehetett, melyben (esetleg az eklézsiá vagy a kántor javára) szőlősgazdák mérték saját borukat, – mert akkor az uraság nem mert volna átüzenni, hogy a legények, cigányok „Ne zúgjanak olyan nagyon”, „Mert lefeküdt, alunni vágy”. De igenis átüzenhetett, ha egy nemes (egy „uraság”) engedte át, adta el „kurta” időtartamra szóló borkimérési jogát valakinek. De valami nagy uraság nem lehetett (inkább afféle „*kurta nemes*”!), a mulató legénység aligha az ő jobbágyaiból került ki (ha egyáltalán volt neki), különben a küldöncöt nem mérték volna ilyen szavakkal visszaküldeni: „Ördög bújjék az uzadba, Te pedig menj a pokolba”... Lámcsak, hogy konkretizálódik, körvonalazódik egy költői és társadalmi helyzet, magatartás, önérzet a *tárgyi* körülményeknek való utánjárással.

Nézzük a másik példát. Van Petőfinek egy kevésbé ismert, kedves dala *Virt a kikircs*... (Önkényes) címmel és kezdettel. Ebből a *Kikircs (kikircs?)*, hivatalosan *kikerics* szóra térünk ki, – megint csak azt demonstrálándó, hogy egy kis utánjárással egyetlen szó *teljes* lexikográfiai fel-

derítése is hasznos és perdöntő információkat képes szolgáltatni egy költői életmű valamely részletkérdéséhez. A szerkesztők – úgy vehető ki – szépen kimásolták valami lexikonból az első helyen hozott *őszi kikerics* meghatározását: "összel nyíló, lilás réti virág" . . . A költői szótárból valóban nem lehet enciklopedikus, teljes tárgyi ismereteket követelni, de azt igenis meg kell követelni, hogy ha 4–5, esetleg (más alakváltozásokat is számba véve) 8–10-féle *kikerics* ~ *kikircs* van, akkor *lehetőleg* azt azonosítsák Petőfi *kikircs*-ével, amelyik arra a legjobban illik. Már az Értelmező Szótár is 3 *kikerics*-fajtát (és egy nemzetséget) említ, ezek közül éppen az itt azonosított *őszi kikerics a legkevésbé valószínű*. Az erre emlékeztető, de tavasszal virágzó (élénk *rózsaszínű* virágot hozó) tavaszi *kikerics* vagy (Debrecen környéki nevén) „egyhajú virág” valamivel jobban illik Petőfi virágjára, viszonylag legjobban azonban a 3. alatt hozott „(táj) Hérics” lenne. Az Ért. Szótár ez utóbbihoz ad egy szólás-hasonlatot: „Sárga[!], mint a *kikerics*” s egy Gárdonyi-idézetet, melyben a *kikerics* (ill. *hérics*) „virága sárgált [!] mindenfelé”, – méghozzá a nyíló ibolya idején és a pitypanggal együtt.

Lexikográfia és irodalomtörténet (monográfia) kölcsönös segítségére kitűnő példa lehet éppen a *kikircs*. A vers – mint ismeretes – Petőfi életében csak a Császár Ferenc szerkesztette Aradi Vészlapokban jelent meg (PÖM I. 387). Ez a kiadvány az Endrődi-féle *Petőfi napjai* . . . szerint (1911. 20) 1844. okt. 14-én jelent meg. Az akkori „átfutási idő” ismeretében a kiadvány anyagának összegyűjtése legkétszáz az év *tavasán* megindulhatott, s mivel elég hihetően szóltam máshol arról, hogy a Petőfi verseiben előforduló tárgyi, természeti vonatkozások kronológiai hitelűek (Petőfi Irod. Múz. Évk. 1973. 11–55), ebből is nyilvánvaló, hogy az itt virításra hívogató *kikerics nem lehet őszi kikerics*. De nem lehet tavaszi sem, – különben is ez az elnevezés eléggé ritka. Ha ugyanis a régi magyar botanikai nomenklatúrákban vagy csak a szótárakban (mondjuk: Frankovics Gergely *Hasznos könyv* . . . -ében, 1588, Beythe András *Fives könyv* . . . -ében, 1595), de akár szépirodalmi alkotások között, továbbá a mai tájnyelvi anyagban szétnézünk, nagy meglepetéssel azt vesszük észre, hogy a *kikerics* (*kikircs*, *kikircs*, *kikircs*, *kivircs* [!]) meglehetősen szűk körben: a Tiszántúlon, a Székely- és Palócföldön közkeletű elnevezés, egyébként a *kököröcsin* (*kükircs*, *kököröcs*, *küköröcs*, *kükercs*) virágnév változataként szerepel, igen sok szótárunkban (így a

Nyelvtört. Szótárban, a Magyar Tájsszótárban, Comeniusnál, Kresznerics Magyar-Szótárában 1831–1832 stb.) egyszerűen nincs is *kikerics* címszó. Azt pedig már Beythe András megjegyezte, hogy „*kökörchyn* . . . nomine alias etiam stirpes insigniunt”. De még mennyire! Az eredeti *pulsatilla* mellett (egyik fajának, a magyar *kököröcsinnek* a virága belül sárga), van *anemone* („szellőrózsa”) a *boglárkafélék* nemzetsége (ahogy az egész *kököröcsin* nemzetség is a *boglárkafélék* közé tartozik), a nálunk legismertebb *régi boglárka* májusban a réteket szinte összefüggő sárga lepelbe öltözteti; de van *helleborinae* név is, ez a hunyorfélék családját jelöli, melybe bele tartozik – hogy csak a tavaszi, sárga virágúakat említsem – a *gölyahír* (!), a *téltemető*, a kora tavasz egyik sárga virága stb.

A *kikircs*-et (hosszú í-vel), mint palócföldi, persze gyermekkoromtól ismerem, – helyesebben a *szót* ismerem, valójában ugyanis *kikircs*-nek neveztünk minden *tavaszi réti-mezei sárga virágot*. Az én fülemnek teljesen ismerősen hangzanak „egy nagyságos elmének” (a Heves [!] megyei Orczy Lőrincnek) Révai Miklós által (1787-ben) kiadott „Költeményes Holmi”-jában ezek a sorok (108):

Ím a tavasz eljött, kikircs virágzik,
Szántók nótájokat vígan fityerészik,
Pacsirták magasról a napot köszöntik,
Darvak is elhagyott tántzokat már kezdik.

Rövidre fogva: Petőfi *kikircs*-e (*kikircs*-e) csakis az emlegetett *tavaszi sárga* virágok valamelyike lehetett. Egyenesen meglepő, hogy a vers 2. és 5. sorában ezt olvassuk: „Csak viríts, csak viríts”, illetve „Csak viríts, *kikerics*!”, ugyanakkor – láttuk – a M. Tájsszótárban (persze *kököröcs*, *kikircs* címszó alatt) a Bodrogközéből ilyen alak is szerepel: *kivircs*! A népetimológia ilyen találkozására nem lehet véletlen. Ezért is, de általában a mondottakkal egybehangzóan a *Virít a kikircs* . . . c. dal bizonyosan 1844 *tavasán* keletkezett. (Az érvelés idem per idem-je csak lát-szólagos.) . . . Hadd említsek meg egy apró, de azért meglepő tény: a kis dal címe az idézett kritikai kiadásban – az első sor nyomán! – „Virít a *kikerics* . . .”, Endrődinél azonban (ahogy a Főv. Szabó Ervin Könyvtár által kiadott, ellenőrzött és kiegészített fakszimile kiadásban is: Bp. 1972. 20) ez áll: az Aradi Vészlapok 294. lapon: „*Népdalok*”. (I. Mi folyott a mezőn, II. Virul[!] a *kikerics*.) . . . Valójában mi is hát a versike címe?

De térjünk vissza még egypár szó erejéig a Petőfi-Szótárhoz. Már az I. kötetet követő recen-

zióban is megpendítettem, most pedig hangsúlyozottan szeretném kiemelni, hogy a Szótár szerkesztői – amikor „Petőfi Sándor életművének szókészletét” állítják össze – még csak kísérletet sem tesznek arra, hogy Petőfi beszélt nyelvének (s általa a kor irodalmi és köznyelvének) valódi állapotát rekonstruálják, azaz dokumentálják azt: minden köz- és beszéltnyelvűségre ellenére Petőfi mikor, miért s milyen mértékben *tért el* az említett nyelvállapottól. A *miért*-re a felelet persze nagyon sokrétű lenne, de egy ponton: a *ritmika és a rím* – s némileg a műfaji és az irodalmiaskodási szándék – terén könnyen tetten lehetne érni Petőfi nyelvhasználatának (szókincsének, fonetikájának, alak- és mondattanának) funkcionálisát. Ám erre a szinte kötelező funkcionálisra a szerkesztők nincsenek tekintettel. A Szótár – mely természetesen első-sorban lexikai-jelentéstani funkciót tölt be – tele van megszámlálhatatlan, fölösleges és követhetetlenül differenciált ún. „stilisztikai” minősítésekkel, az első-sorban fontos *nyelvi* minősítés viszont hiányzik még akkor is, ha arra a statisztikai adatok, a ritmikai és rímhelyzet stb. feljogosítanak.

Itt van mindjárt a *kikíriscs*~*kikíriscs* változat. A versben mindkettő előfordul. Petőfi azonban – minden motiváció nélkül! – nyilván nem *két* kiejtés-változatot használt *egyidőben*. Ráadásul kézirat nincsen, hogy pedig Császár Ferenc milyen önkényesen változtatott ékezesen, ritmikán, sőt szövegen, arra V. Nyilassy Vilmának idevonatkozó tanulmányai ékes bizonyítékot szolgáltatottak. Abból kiindulva, hogy a nyomtatott vers alatt még a költő neve is „Petőfy” formában szerepel, meg merem kockáztatni azt az állítást, hogy a (sajtó alá rendezők adta) címben és a vele egyező első sorban *kikíriscs* lenne a helyes alak. Igaz, hogy a második (az 5. sorbeli) *kikíriscs* felelő rím a *virits*-ra, de – lévén az öt-soros strófák rímképlete: a b b a – az első sor ríme hívó rím, tehát a *virits*-ot „hívja”. Elképzelhetetlen, hogy Petőfi a *virits*-ot egyszer a rövid *i-s kikíriscs*-csele, majd a hosszú *i-s kikíriscs*-csele rímeltesse.

A *kikíriscs*~*kikíriscs* esetében azonban a kevés adat miatt nem dönthető el, hogy a köznyelvben melyik változat volt a szokottabb. (Én persze a hosszú *i-s kikíriscs*-re szavaznék.) Ha azonban – például! – a teljes tövű *kebel* és a hangkivetéses *kebl*-toldalékos alakjait néznénk meg, még akkor is, ha (a jelöletlen s alternatíva nélküli *kebel* alakokat leszámítva) maga a statisztika – kb. 95:210 a rövidült tő javára – világosan szól az

utóbbinak általános köznyelvi érvénye mellett, mégis érdemes lenne *esetenként* megnézni, hogy az Ért. Szótár (tehát mai nyelvérzékünk) által *választékosnak* minősített *kebelt, kebeleket, kebeléből* stb. formák viszonylag nagy számban vajon valóban a választékosság (irodalmisság) jogán kerültek-e Petőfi szövegeibe (és ha igen, milyen szövegekbe), avagy fontosabb a metrikai-ritmikai funkciójuk. A *Robin Hood*-fordításba nyilván az előbbi (vagy a prózaritmus?) igényével került be ez: „... minden *kebelt* remény és öröm töltte”, ám *minden versbeli* teljes alakot bizonyíthatóan a tirmus vagy a rím követelménye jogosít a helyére: „Ki most fejedet *kebelemre* tevéd le” az anapestusi metrum miatt (U – IUU – UU – IUU – IU); „... a kis Túr siet *beléje*, / Mint a gyermek anyja *kebelére*”, itt a ritmika és rím együttesen provokálja e formát.

Már inkább csak a *vers* transzformáló igényei indokolják a választást – utolsó példaként! – a *megy* ige és három másik változata: *megyen, mégyen, mén* között. A statisztika ezúttal is világosan beszél: *megy* 110, *megyen* 17, *megyen* 6, *mén* 9: vagyis a *megy* volt Petőfi nyelvében (s nyilván a magyar nyelvben) az általános, a köznyelvi forma. De hogyan kerülnek elő a többi formák, milyen okkal-móddal s milyen funkcióval? Sajnos, arra elég sok idő kellene, hogy a 142 előfordulás mindegyikének utánanézzem az ember, a (csak) *logikus jelentéscsoportok* on belül *esetlegesen* idézett szövegekből mégis egyértelműen kiderül, hogy a *megyen, mégyen, mén* csak ritmikai vagy rímhelyzeti okokból kerül Petőfi szókészletébe, illetőleg nyelvtanába. Így a *Fóti dal* híres s népszerű ritmikai képletére (4 | 4 | 3-as sorok, esetleg egy, két vagy három sorba tagolva) írt *Ivás közben* ezért alakul így: „Adjatok bort, | a malom jól | nem *megyen*” (felelő rím: „bőviben”). A *világ és én* 10/9-es rimes trochaikus soraiban megint a ritmus kívánja a hosszabb formát: „Lelkem rajta egyenest *megyen*” (hívó rím: „semmiben”). Hasonló a helyzet a 8 | 7 soros ütemhangsúlyos *Egri hangok* 7-es sorában: „Télen ez már | így *megyen*” (hívó rím: „legyen”). Még világosabb a *megyen* és *mén* funkcionális felhasználása: az ötös és ötödféles rimes jambust váltogató *Jött a halálban* az utolsó szótág csakis felütő, emelkedő lejtésű lehet: „S könnyű | már an / nak, a(k) / ki völgy / be *mén*”. Hasonlóképp az ötös (x a x a b b rímképletű) A *székelyekben*: „Amin | más em | ber me | nyegző | re *mén*” ... Nyilvánvaló, hogy ezek nem nyelvtani, hanem verstani (esetleg poétikai) funkciójú változatai a *megy*-nek. Nagyon

beszédés az olyan *szomszédos* előfordulás, ahol a ritmikai követelmény két különböző alakváltozatot rak egymás tőszomszédságába: *A négy-ökrös szekérben* (nyolc ötös, ill. ötödfeles jambikus sorokból álló versszakok, x a x a x b x b rímképpel) ez olvasható: „Szeké / ren men / tek, de / ökrös / szeké / ren”, előtte pedig: „Szekér / re ül / tek és / azon / mené / nek”, bár mindkét sor ötödfeles jambus, a *mentek* és *menének* a ritmikai realizációban nem léphet egymás helyébe... Ha végig vizsgálnánk az ige egész paradigmarendszerét, meglepődve látnánk, hogy *prózában* is találkozunk ilyen formákkal: *menék, menénk, menendő* stb. Ám mindig *szépprózában*, melyben Petőfi az irodalmiasságot akarta érvényesíteni, illetve olyan nem határozottan szép-

próza írásokban, melyekben ezeket akarta parodizálni. Ezek funkcionális minősítése megint csak nagyon fontos információkat nyújtana Petőfi műfaji s tónusú illető ars poeticájáról, igazolva, hogy nagyon is tudatában volt: mi számít „irodalmi” műfajnak, tónusnak, és mi gyakorlati célú nyelvi közlésnek.

Hanem egy kissé messzire mentünk. De nem kötekedésből vagy eredeti becslő érzésem fogyta miatt tolódott el mondanivalóm a negatívumok felé. Nem: „Én a vidámság hangját keresem, És akaratlan ilyen fekete Lett gondolatjainnak menete”, de legközelebbi recenzióm (ha megérem) „több lesz és vidám”...

Martinkó András

BERTÓK LÁSZLÓ: ÍGY ÉLT VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Bp. 1977. Móra K. 221 l.

Nagy izgalommal nyitottam ki, nagy csalódással, bosszankodva csuktam be a pécsi költő, Bertók László Vörösmarty-biográfiáját. Nagy izgalommal, mert a Móra Könyvkiadó *Így élt*... sorozatában megjelent kötet a legfiatalabb, 10–14 éves olvasókhöz szól elsősorban, s ismerve az első benyomások fontosságát, szinte egy életre szólóan meghatározó lehet az általa kialakított Vörösmarty-kép. Csalódásom legfőbb oka (sajnos!) mégsem az volt, hogy a szerzőnek az egyébként általa is kárhoztatott Gyulai-féle merev, szoborszerű, hatását máig érezhető Vörösmarty-beállítás helyett nem sikerült életszerűbbet kialakítania, hiszen e téren még a szakirodalomnak is bőven lenne tennivalója, melyet helyette nem végezhet el egy népszerűsítő jellegű életrajz. Sokkal jobban bosszantottak azok a kisebb-nagyobb elvi hibák, tárgyi tévedések, amelyek már nem írhatók a szakirodalom számlájára.

Baj van mindjárt néhány Vörösmarty-mű értelmezésével. Félreértés ne essék: nem a hiányzó elemzéseket kérem számon az *életrajzon* (ámbar azok sem válnának feltétlenül kárára!), hanem a közölt információk helyességét. Az *Előszó* befejezéséről például megállapítja a szerző a 202. lapon, hogy az „... éppen olyan 'istenkáromlás', mint az emlékvész” (ti. a *Setét eszmék*...), holott e nagy költemény utolsó részében az isten csupán egy hasonlat erejéig kerül elő, a Bertók László által bizonyítékul idézett sorokban pedig már csak a hasonlat másik fele, a *meg-*

öszült föld szerepel. Másol a *Szózat*-ból idéz Vörösmarty 1849 utáni helyzetének szemléltetésére a következőképp: „A változást, a 'jobb kort' a költő soha nem éri meg, haláláig a sírt kell látnia, 'hol nemzet sülyed el'... (197. l.) A *Szózat* ilyen kontextusban való citálása azonban teljesen jogtalan; éppen az előbb más szempontból kritikusan emlegetett Gyulai Pál tudósít arról, hogy Vörösmarty a szabadságharc bukása után mindig felháborodva tiltakozott, amikor figyelmeztették: íme eljött a „nagyserű halál”, amelyet megjövendölt annak idején (Vörösmarty életrajza, Pest 1866. 179 l.). Sőt, fennmaradt műveinek egy olyan példánya, amelyből a *Szózat* ominózus versszakait saját kezűleg ki is húzta (VÖM. II. 624. l.). Felháborodása érthető, hiszen az általa történetfilozófiai látárból ábrázolt *teljes pusztulás* semmiképpen sem azonosítható (illetve csak megengedhetetlen vulgarizálással) a szabadságharc után kialakult helyzettel.

Ugyancsak a *Szózattal* kapcsolatban állapítja meg könyvének egy másik pontján (120. l.) Bertók, hogy a vers megírása után Vörösmarty „Talán most, az elkeseredésnek és elzántságnak ebben a pillanatában, ha serege volna, Zrínyiként, 'vezér költőként' vezetné harcba hazájáért. De a sereg még sehol. Hogy lesz majd, abban a *Szózat* szívhez és értelemhez szóló mozgósításának is része lesz.” Mondhatnánk erre egyszerűen azt, hogy itt Bertók túlságosan is szabadjára engedte fantáziáját, hogy Vörösmarty-nak aligha voltak